

KOOPERATİFLERDE GELİR GİDER FARKININ GERİ DÖNÜŞÜMÜ (RİSTURN)

Muhammed AKYOL
Serbest Muhasebeci Mali Müşavir

GİRİŞ

Kooperatifler, toplumu meydana getiren kişilerin hayat düzeylerini dayanışma, yardımlaşma ve işbirliği yolu ile yükselten ve dolayısıyla toplumun, kalkınmasını sağlayan en önemli araçlar olarak görülmektedir.

Gelişmiş demokratik ülkelerin ekonomik ve sosyal alanlarda ileri duruma gelmelerinde, kooperatiflerin büyük katkısı olmuştur. Zira, gelişmekte olan ülkelerin toplumsal kalkınmalarında kullandıkları amaçların başında yine kooperatifler gelmektedir. Kooperatifler, toplum kalkınmasındaki rollerini şu hizmetlerle gerçekleştirmektedirler.

Ortaklarına üretim girdilerini ucuz ve kaliteli olarak sağlarlar, üretimin Pazar isteğine göre planlanmasına yardım ederler, ürünlerin değerlendirilmesi, depolanması ve taşınması gibi pazarlama hizmetlerini yaparlar, ürünleri, yarı işlenmiş ve tam işlenmiş duruma getirecek tesisleri kurarlar, pazarlarda fiyat düzeninin kurulmasına yardım ederler, aracılardan yerini alarak, aracı kârının üreticiye geçmesini sağlarlar, üreticiye kısa, orta, uzun vadeli ve düşük faizli krediler verirler, ortaklarına tüketim maddelerini (besin maddeleri, giyecek, yakacak vb.) ucuz ve kaliteli olarak sağlarlar, onları ucuz ve sağlam konutlara kavuştururlar.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 1. maddesine göre; kooperatifler, sosyal amaçlarla ortaklarının gereksinimlerini ucuza ve daha iyi biçimde karşılamayı amaçlayan ortak dayanışma ilkesine dayalı kar amacı gütmeyen kuruluşlardır.

Kar amacı gütmeyen kooperatiflerde, kar dağıtımı söz konusu olamaz, dolayısıyla gelir gider farkı ortaklara iade edilebilir ki, buna da risturn denilmektedir.

Genel olarak risturn, mali avantaj demektir. Geçici bir aracıya ödenen komisyon, bir tüketim kooperatifinin yıl sonlarında ortaklara yaptığı bir çeşit temettü ödemesi, bir sigorta sözleşmesinin geçmediği süreye ait primin sigortalıya iadesi "Risturn" adını alır.⁴⁷ Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliğinde ise risturn, "ortakların kooperatifle yaptıkları muameleler sonucunda ortaklardan alınan veya onlar lehine doğan fazlaların gene ortaklara iade edilmesi, başka bir deyiş-

le bu meblağlar, kooperatifin kazancı olmayıp ortağın parasıdır." şeklinde tanımlanmıştır.

Risturn, aynı zamanda satıcı tarafından bir süre sonra önceden kararlaştırılmış koşullara göre iade edilen paradır. Bu para karın bir kısmıdır.

Risturn sistemine genellikle Tüketim Kooperatiflerinde rastlanmaktadır. Bir Tüketim Kooperatif şirketinin, yıl sonunda, üyelerine yıl boyu satın aldıkları mal ve eşya ile orantılı olarak ve karın, yatırılan sermayeye göre değil de kooperatif ile görülmüş iş esasına göre paylaşılması amacıyla ödemeler yapılır. Bunlara risturn denir.

RİSTURN İSTİSNASINDAN YARARLANMA ŞARTLARI

KVK' nın 8/2 maddesine göre, risturn istisnasının uygulanabilmesi için öncelikle kooperatifin;

- Tüketim (istihlak),
- Üretim (istihsal),
- Kredi kooperatifi olması şarttır. Ancak, bu kooperatiflerin bütün muamelelerinden elde edilen kazançlar için risturn istisnası uygulanmayacaktır. Yani;
- Tüketim kooperatiflerinde; ortakların şahsi ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların kıymetlerine göre hesaplanan risturnlar kurumlar vergisinden istisnadır. Dolayısıyla, kooperatiflerin ortaklarına bu cins malların dışında sattıkları mallardan (örneğin elektrik ev aletleri, halı, mobilya vs.) sağladıkları kurum kazançları kurum-

lar vergisine tabidir. Buna göre, tüketim kooperatiflerinde sadece ortakların şahsi ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için kooperatiften satın aldıkları mallarla ilgili olarak doğacak kazançlar "risturn istisnası" olarak kurumlar vergisinden istisna edilecektir.

Yukarıda açıklandığı üzere, Kanun metninde, tüketim kooperatiflerinde risturn istisnası sadece "ortakların şahsi ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları mallar" için tanınmış ise de, Vergi İdaresi "Temizlik maddeleri de risturn kapsamındadır" şeklinde görüşünü açıklamıştır.

- Üretim (istihsal) kooperatiflerinde; ortakların üreterek kooperatife sattıkları veya kooperatiften üretim faaliyetinde kullanmak üzere satın aldıkları malların kıymetine göre hesaplanan risturnlar kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.
 - Kredi kooperatiflerinde ortakların, kullandıkları kredilere göre hesaplanan risturnlar kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur.
 - Bütün kooperatiflerde; ortakların idare gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan sarf olunmayarak iade edilen kısımlar kurum kazancı sayılarak kurumlar vergisine tabi tutulmayacaktır. Bu düzenlemedeki amaç iade edilen söz konusu paraların kar aktarması olarak düşünülmesinin önüne geçilmesidir. (KVK Md.8/2-d).
- Risturn istisnasından yararlanacak kooperatif türleri:

- İstihlak kooperatifleri,
- İstihsal kooperatifleri,
- Kredi kooperatifleridir.

İstihlak (tüketim) kooperatiflerinde: Ortakların kişisel ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların değerlerine göre hesaplanan risturnlar. Görüldüğü üzere kanunun tanıdığı istisna ortakların kişisel ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı tutulmuştur. Kooperatiflerin ortaklarına, bu maddelerin dışında sattıkları mallardan (örneğin elektrikli ev aletleri, halı, mobilya vs.) sağladıkları kurum kazançları kurumlar vergisine tabi tutulur.

İstihsal (üretim) kooperatiflerinde: Ortakların üreterek kooperatife sattıkları veya kooperatiften üretim faaliyetinde kullanmak üzere satın aldıkları malların değerine göre hesaplanan risturnlar.

Kredi kooperatiflerinde: Ortakların kullandıkları kredilere göre hesaplanan risturnlar.

İSTİSNANIN SINIRI

Yukarıda sayılan risturnların nakden veya aynı kıymette mal ile ödenmesi istisnanın uygulanmasına engel değildir. Ortaklardan başka kimsele yapılan işlemlerden doğan kazançlar ile ortaklarla ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan kazançlar istisnadan yararlanamaz. Bunların genel kazançtan ayrılmasında, ortaklarla yapılan iş hacminin, genel iş hacmine olan oranı esas alınır.

Kurumlar Vergisi Kanununun 7. maddesinde, kooperatiflerin vergiden muafiyet şartları açıklanmıştır. Bu şartların birinde meydana gelecek bir ihlal, kooperatifi, kurumlar vergisi mükellefi haline getirir. Ancak bu halde de ortaklar için hesaplanacak olan risturn kurumlar vergisi dışında tutulacaktır.

Risturn istisnasının uygulanması için, bunların ortaklara ödenmesine gerek bulunmamaktadır. Hesaplanmış olmak, risturnların kurumlar vergisi matrahından düşülmesi için yeterlidir.

KOOPERATİFLER AÇISINDAN DAĞITILAN RİSTURNLAR

Tüketim Kooperatiflerinde

Bir tüketim kooperatifinde dönem safi kazancı 20.000.000.000.- TL., genel iş cirosu (Toplam satış hasılatı) 100.000.000.000.- TL., ortaklarla ortaklık statüsü içinde yapılan iş hacmi 50.000.000.000.- TL., ortaklarla ortaklık statüsü dışında yapılan iş hacmi ile ortak dışı işlemlerdeki iş hacmi toplamı ise 25.000.000.000.- TL.'dir.

Buna göre, vergiden istisna edilecek risturn istisnası:

$$\frac{50.000.000.000}{100.000.000.000} \times 20.000.000.000 = 10.000.000.000 \text{ Lira,}$$

Kooperatifin Vergiye tabi safi kurum kazancı ise;

$$20.000.000.000 (-) 10.000.000.000 = 10.000.000.000.- \text{ Lira olacaktır.}$$

Yukarıda basit bir hesap yapılmıştır. Fakat gerçekte olay daha karmaşıktır. Ayrıca, işlemlerin ortak içi ve dışı olarak ayrımı zordur.

Aynı şekilde hesabın istihsal kooperatiflerinde de yapılması gerekir. Burada müstahsil ürettiği malı satmak için getirmektedir veya üretim için mal almaktadır. Ortaklık statüsü içinde yapılan iş hacmi budur. Risturn hesabında bu işlemler nazara alınacaktır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir konu da, ortaklarla, ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan örneğin, kooperatifin elde ettiği gayrimenkul sermaye iradı veya mevduat faizi gibi gelirlerin risturn istisnasından faydalanamayacağıdır.

KVK'nun 8/2'nci maddesinde ayrıca, " bu risturnlar, Gelir Vergisi Kanunu'nun 94. maddesine göre tevkifata tabi tutulmaz. Ortaklara dağıtımı kar dağıtımı sayılmaz. " hükmüne yer verilmiştir.

Kooperatiflerin ortakları ile yaptığı muamelelerden doğan karların ortaklara kooperatifle yaptıkları muameleler nispetinde dağıtımı olarak tanımlanan risturnlar, Gelir Vergisi Kanunu'nun 94. maddesinin 6 numaralı bendinin (b) alt bendine göre gelir vergisi tevkifatına tabi tutulmayacaktır.

Kooperatiflerin elde ettikleri gayrimenkul sermaye iradı (kira geliri), menkul sermaye iradı (faiz geliri), yine kooperatiflerin sahip oldukları gayrimenkullerin satışından veya bir çeşit satış olan istimlakından elde edilen kazançların risturn istisnasından yararlanması mümkün değildir (Ancak Kurumlar Vergisi Kanunu Geçici 28. maddede belirlenen şartlar dahilinde gayrimenkul ve iştirak hisselerinin satışından elde edilen kazanç kurumlar vergisinden ve bu kapsamdaki teslimler de KDV Kanunu' nun Geçici 10. maddesine göre KDV'den istisnadır.).

Tarım Üretim (İstihsal) Satış ve Kredi Kooperatiflerinde

Aynı şekilde, tarım istihsal satış ve kredi kooperatiflerinde, zirai ürün üreticisi olan ortağın, ürünlerinin kooperatifçe satın alınması ve piyasada en iyi şartlarda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu satıştan hasıl olan fiyat farkı, ürününü kooperatife satan ortağa geri ödenecektir. İşte ortağa geri ödenen bu fiyat farkları ile ortakların kullandıkları kredilere göre hesaplanan risturnlar risturn niteliğinde olduğundan kurumlar vergisine tabi olmayacaktır.

GELİR-GİDER FARKININ DAĞITILMAMASI HALİNDE RİSTURN İSTİSNASI UYGULANABİLİRİMİ

Ortaklarla yapılan muamelelerden elde edilen gelir gider farkı, kooperatifle yapılan muamele oranında ortaklara dağıtılmadığı sürece risturn istisnası uygulanamaz. Risturn istisnasının uygulanabilmesi için en azından her bir ortağın alacağı risturn tutarının hesaplanması gerekmektedir. Yani kooperatifin kanuni defterlerinde, ortakların aldıkları risturn tutarlarının kurumlar vergisi beyannamesinin verileceği tarihe kadar belirlenmemesi halinde, beynamede risturn indirimi yapılmayacaktır. Buna göre, gelir gider farkının yedek akçe ve fonlara ayrılması durumunda risturn istisnası uygulanmayacaktır.

RİSTURN ALAN ORTAKLARIN GELİR VERGİSİ KARŞISINDAKİ DURUMU

Bilindiği üzere, GVK' nın 75. maddesinin 2. bendinin parantez içi hükmü ile "kooperatiflerin dağıttıkları kazançlar" menkul sermaye iradı sayılmış ancak "kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları muamelelerden doğan karların ortaklara, kooperatifle yaptıkları muameleler nispetinde tevzii, kazanç dağıtımını" sayılmamıştır.

Dolayısıyla, kooperatiflerin ortak dışı muamelelerden elde edilen gelir gider farkının ortaklara dağıtımını, kazanç dağıtımını sayılmıştır.

Ortaklar, kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları muamelelerden doğan kar-

ların ortaklara, kooperatifle yaptıkları muamele nispetinde tevzii, neticesinde elde ettikleri bu iratlar için beyanname vermeyecekler ve diğer gelirleri nedeniyle beyanname verilmesi halinde de bu gelirlerini beyannameye dahil etmeyeceklerdir. Yani Kooperatiflerce ortaklara dağıtılan risturnlar ortaklar nezdinde gelir vergisine tabi tutulmayacaktır.

SONUÇ

- Kooperatiflerde risturn anlamı, hangi kazançların risturn sayıldığı ortaklar açısından ve kooperatif açısından vergisel boyutları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.
- Risturn istisnasından yararlanabilmenin temel koşulu kooperatiflerin tüketim, üretim ve kredi kooperatifi olması,
- Risturn kazançlarının kurumlar vergisinden istisna olması için ortakların kişisel ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı tutulmuştur. Kooperatiflerin ortaklarına, bu maddelerin dışında sattıkları mallardan (örneğin elektrikli ev aletleri, halı, mobilya vs.) sağladıkları kurum kazançları kurumlar vergisine tabi tutulur.
- Risturn istisnasının uygulanması için, bunların ortaklara ödenmesine gerek bulunmamaktadır. Hesaplanmış olmak, risturnların kurumlar vergisi matrahından düşülmesi için yeterlidir.
- Gelir gider farkının yedek akçe ve fonlara ayrılması durumunda risturn istisnası uygulanmayacaktır.
- Kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları muamelelerden doğan karların ortakla-

ra, kooperatifle yaptıkları muameleler nispetinde tevzii, kazanç dağıtımı” sayılmamıştır.

- Kooperatiflerce ortaklara dağıtılan risturnlar ortaklar nevrinde gelir vergisine tabi tutulmayacaktır.

KAYNAKÇA

1. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu
2. K.V.K Kanunu
3. G.V.K Kanunu
4. 47 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği